

РЕЦЕНЗИЯ

от Елка Петрова Мирчева, проф. д-р, Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин” - БАН

На дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен 'доктор'

Област на висше образование: 2. Хуманитарни науки.

Професионално направление: 2.1. Филология.

Научна специалност: Български език (История на българския език).

Автор: Магдалена Стефанова Абаджиева-Йорданова.

Тема: „ПАВЛИКЯНСКАТА КНИЖНИНА ОТ XVIII ВЕК В ИСТОРИЯТА НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК”.

Научен ръководител: проф. д.ф.н. Марияна Цибранска Костова, Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин”.

С решение на Научния съвет на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин” съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „ПАВЛИКЯНСКАТА КНИЖНИНА ОТ XVIII ВЕК В ИСТОРИЯТА НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК”.

Автор на дисертационния труд е Магдалена Стефанова Абаджиева, докторант в редовна форма на обучение към Секцията за история на българския език към Института за български език. Научен ръководител е проф. д.ф.н. Марияна Цибранска-Костова.

Представеният комплект материали е в съответствие с изискванията на ЗРАС на Р България, Правилника за неговото приложение и вътрешните правилници на ИБЕ.

Докторантката е приложила Автореферат и 9 броя публикации по темата на дисертационния труд.

Магдалена Абаджиева е възпитаник на СУ „Св. Климент Охридски”, където през 2002 г. се дипломира като *бакалавър* във ФСФ, а 2 години по-късно става *магистър* по маркетинг във ВТУ „Св. Кирил и Методий”. Известно време работи като редактор в издателство. През периода 2012-2015 г. е редовен докторант към Секцията за история на българския език. От 2015 г. е асистент към същата секция.

Магдалена Абаджиева започна докторантурата си с твърдото намерение да изучава литературата на българските католици. С помощта на научния ръководител за тема на доктората е избран напълно непроучен ръкопис на католическия духовник Петър Царски от колекцията на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий”, НБКМ 778 от 1775 г.

Дисертационният труд обхваща 273 страници (325 стандартни стр.) и се състои от следните части: Първа глава. *Предмет, обект, цели и задачи на изследването*; Втора

глава. *Фонетични и правописни особености на ръкопис НБКМ 778*; Трета глава. *Характеристика на лексиката*; Четвърта глава. *Изводи*. Към това е добавено и едно *Приложение*: наборен текст на втората част на ръкопис НБКМ 778.

Литературата на българските католици е съществена, но недостатъчно проучена част от Българското възрождение. Появата ѝ е логичен резултат от целенасочената успешна експанзия на Римската църква в балканската част на Османската империя и приемането на католицизма от определени части от населението. Насочването към тази непроучена тематика на докторант, който прави първите си стъпки в науката е истинско предизвикателство и респектира с огромната си трудност.

Въвеждащата глава запознава читателя в проблематиката, определя *обекта* на изследване и по много добър начин извежда основните причини за направения избор на тема. Като обект на проучване е избран един напълно непознат в науката ръкописен сборник, НБКМ 778, а *предметът* на изследването – цялостното изследване на този ръкопис, е стъпка към крайната *цел* – проучването и систематизирането на най-важните особености на така наречената павликянска книжнина с оглед на нейното място и роля в историческия развой на български език. Избран е комплексен подход, в който диахронният и синхронният анализ са подплатени от исторически анализ, от графо-лингвистичен анализ на правописната система и от етимологичен и семантичен анализ на лексиката.

НБКМ 778 е най-ранният от ръкописите, дело на книжовника Петър Царски. Докторантката с основание се насочва към това негово първо книжовно дело, като заявява намерението си в бъдещи изследвания да направи сравнение между този книжовен паметник и останалите негови съчинения. Особено интересно, както заявява Абаджиева, би било сравнението на НБКМ 778 с новооткрития в румънските книгохранилища непознат ръкопис на книжовника, за който ръкопис се предполага, че представлява препис на НБКМ 778.

Структурата и разработката на Първа глава на дисертационния труд е подчинена на стремежа на докторантката да намери точното място на разглеждания ръкопис не само сред останалата литература на българските католици, но и в общия културен, духовен и книжовен подем в българските земи през XVIII в.

Авторката прави напълно задължителния за мен преглед на историческите последици от Реформацията и Контрареформацията като причини за появата на компактни маси католическо население в България.

Направен е изчерпателен и най-важното критичен анализ на натрупаните изследвания на върху павликянската книжнина.

Аргументирано са отхвърлени несполучливи термини, избраният за изследване ръкопис на Петър Царски е поставен в контекста на специфичния развой на книжовната дейност на българските католици, който е белязан от погрома на Чипровското въстание от 1668 г. Особено интересни и ценни са страниците, посветени на *Павликянската книжнина в българската литературна история*. Категорично е защитено схващането, че през XVII в.

в литературата на българските католици липсват съчинения на народен език. Създадените произведения през този начален етап от развоя на католическата книжнина са на латински, италиански и илирийски. Подобно на историята на дамаскината книжнина, която започва на традиционен тип книжовен език, а новобългарските дамаскини се появяват по-късно, и в историята на литературата на българските католици протичат сходни процеси. При нея първите съчинения на говорим език се появяват през XVIII в., а един от изявените представители на това ново течение е авторът на НБМ 778, Петър Царски.

В областта на историята на новобългарския книжовен език М. Абаджиева прави извънредно интересен принос с методологическо значение – „Терминът КЕНО е приложим и към други езикови формации от същия период, които представляват самостоятелни писмени системи, използват характерни за народните говори особености и отразяват тенденцията към демократизация на българския книжовен език” (с. 26). Оценявам високо направения извод, който за първи път извежда термина на Е. Дьомина от тесните рамки на новобългарските дамаскини от XVII в., прибавя и XVIII в., както и най-важното – разширява обхвата на явлениято с павликянската книжнина от втората половина на XVIII в., написана на латиница.

Сполучливата идея на Абаджиева следва в бъдеще може да насочи към нарочни изследвания, които на базата на направеното върху езика на новобългарските дамаскини и пионерския ѝ дисертационен труд да добави нови аргументи за съществуването на КЕНО в историята на българския език в ръкописни паметници на кирилица, латиница и гръцко писмо. Феноменът КЕНО е разнолик и противоречив, а XVIII в. и XIX в. носят промени, включително и с използването на различни писмени системи за осъществяване на генералната задача – писане на народен език.

М. Абаджиева се спира обстойно на католическата пропаганда на Балканите през XVI-XVII в., която намира радушен прием сред старото еретическо павликянско население в Южна България. Този момент от разработката е особено важен за авторката, за да достигне до *Предпоставките за възникването на литературата на българските католици на новобългарски език през XVIII век*. Българската католическа литература на новобългарски език възниква в Пловдивско и е свързана пряко с бившите павликяни, приели католицизма. Сред нейните основоположници е католическият свещеник Петър Царски. На с. 49-50 авторката задава три особено важни въпроса, за които намирам, че са получили адекватен и пълен отговор: 1. защо има необходимост от литература, насочена към бивши павликяни точно през втората половина на XVIII в., когато това население вече е католическо; 2. защо това не става през XVII век?; 3. защо католическата литература на новобългарски език възниква и се разпространява в Пловдивско в средата на XVIII в. при положение, че и в Чипровци (католическият център през XVII в.) има павликяни?

Във връзка с дадените от докторантката отговори бих искала да добавя още нещо. Смятам, че подтикът за писане на говорим език не е свързан с евангелизаторска мисия нито на дамаскинарите, нито на книжовници като Петър Царски, нито на тези от югоизточните и югозападните български предели, които пишат с гръцки букви. Причината е в новите изисквания на образованата четяща част от обществото, която вече не иска да се задоволи

с традиционната средновековна литература. Така, създавайки поучително духовно съчинение за четене, към подобрени поучения, молитви и песни Петър Царски включва адаптиран разказ за живота на Исус Христос – литературно произведение, което не съществува в православната традиция, но е добре познато в западната. Адаптираният разказ е „модерният“ начин разказите на четиримата евангелисти да достигнат до паството в цялостен текст.

По въпроса защо българските католици не започват да пишат на народен език още през XVII век – в този факт виждам паралел с българската дамаскинска книжнина. И при нея първо идва новият тип литература, преведен на традиционен по тип език. Едва след това дамаскинарите започват да правят опити за създаването на КЕНО.

На встъпителната Първа глава са отредени доста страници. Смятам, че те са извънредно необходими и в голяма степен пионерски в съвременното осмисляне и изследване на литературата на българските католици.

С Втора глава *Фонетични и правописни особености на ръкопис НБКМ 778* започва същинската част от дисертационния труд, посветен на изследването на НБКМ 778. В началните страници има едно изречение, което по мое мнение е излишно и което бих предложила при по-нататъшната работа върху труда да отпадне: „Петър Царски използва латиница, но това в никакъв случай не може да бъде основание да се смята, че езикът не е български” (с. 54).

С основание особен акцент в дисертационния труд е латинската графична система, използвана от Петър Царски. Използването на латинската азбука започва още през XVII в. в Чипровската книжовна школа, но произведенията, които българските католици създават там са на латински, италиански и илирийски. Напълно на място в тази част са страниците, отделени на понятията *илиризъм* и *илирийски език*, на Чипровската книжовна школа, на силното хърватско влияние, преминаващо през многобройните илирийски колежи в Италия, в които учат български младежи католици. Всички тези факти, както и оскъдните сведения за биографията на Петър Царски, водят М. Абаджиева до осмислянето на *Фонетично-правописните особености на ръкопис НБКМ 778 на Петър Царски*. Голям плюс в тази част на дисертационния труд е, че авторката не се задоволява да опише емпиричния материал, а за всеки избор на книжовника търси обяснение и привежда паралели. Тази глава от разработката е изпълнена в парадигмата на класическо фонетико-правописно изследване. От многобройните направени заключения ще открия няколко, които оценявам особено високо:

1. Много полезна е таблицата на използваните буквени знаци. Прецизно са анализирани моментите на силно италианско, както и с хърватското (илирийско) правописно влияние.
2. Интересно е сравнението на рефлексите на ж като ъ, у, а между Петър Царски и Филип Станиславов, което дава основание за противопоставяне по линията латиница/кирилица. Важна бъдеща задача, която си поставя М. Абаджиева, е

проследяването в кои лексикални корени на мястото на голямата носовка стои рефлекс „а” и в кои рефлекс „у”.

3. Интересно е направеното сравнение за рефлекса на *ѣ* в книжовната практика на Петър Богдан Бакшич, където се наблюдават и трите хърватски рефлекса, и тази на Петър Царски. С единствения застъпник на *ѣ* – „е” Петър Царски се откъсва от типична хърватска фонетична особеност.
4. Най-типичните за павликянския говор фонетични черти не са отразени в павликянската литература. Това е особено интересен извод, който говори в полза на по-късен произход на така нареченото павликянско икане.
5. Извънредно интересно е използването на *ö* и *ü*. Авторката предполага, че това се дължи на унгарско влияние.

Съвсем правилен избор на М. Абаджиева е и вторият основен акцент в най-характерното за НБКМ 778. Това е лексиката. На нея е посветен специален дял от проучването. Обособените дялове: диалектна лексика, италианска, хърватска и османска покриват целия словен инвентар на Петър Ковачев. Приведен е богат сравнителен диалектен материал от Архива на БДР. Особено интересна за мен е хърватизмът *редовник*, който е разработен много подробно. Във връзка с него специално искам да отбележа критичния анализ на мнимите хърватизми в езика на павликянската книжнина.

Типично за по-късните новобългарски паметници – и тези, написани с кирилица, и тези, написани с латиница и гръцко писмо, е използването на голямо количество османизми. Впечатляващ е пълният им списък. Подобно на дамаскината книжнина, и в НБКМ 778 на Петър Царски домашната книжовна лексема е обяснена с турска.

Изводите в дисертационния труд са лаконични, но представят най-важните моменти в него.

Авторефератът отразява структурата и съдържанието на дисертационния труд.

Магдалена Абаджиева има значително повече от изискуемите публикации по темата на дисертационния труд. Държа да отбележа, че първите ѝ научни изяви започват само година след зачисляването ѝ на докторантура.

В заключение ще отбележа със задоволство: българската езиковедска наука вече разполага с първото езиковедско изследване, посветено на най-ранния образец на българската католическа книжнина на народен език. Дисертационният труд на М. Абаджиева попълва и в голяма степен коригира наблюденията на Л. Милетич, Д. Петканова-Тотева, Кр. Станчев, М. Волчак-Миколайчакова, Л. Селимски и др. Ръкописът на Петър Царски, а най-вероятно и останалото му творчество, ни поставя пред феномена КЕНО, написан на латиница. Книжовникът има представа за книжовна норма и е наясно, че тя трябва да надхвърля говоримия език.

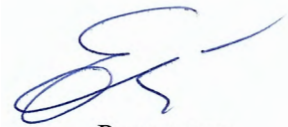
Извънредно високо оценявам ясно разписаните бъдещи намерения за продължаващи проучвания на М. Абаджиева. Те заедно с представения за защита дисертационен труд

затвърждават убеждението, че в науката за историята на българския език е навлязъл нов млад изследовател с големи творчески възможности.

„ПАВЛИКЯНСКАТА КНИЖНИНА ОТ XVIII ВЕК В ИСТОРИЯТА НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК” на Магдалена Стефанова Абаджиева-Йорданова притежава всички качества на дисертационен труд. Извършена е огромна изследователска работа. Постигнати са значими резултати. Набелязани са проблеми за бъдещи изследвания.

Като имам предвид качествата на рецензирания труд, предлагам на почитаемото жури да присъди на Магдалена Стефанова Абаджиева-Йорданова образователната и научна степен *доктор* за труда ѝ „ПАВЛИКЯНСКАТА КНИЖНИНА ОТ XVIII ВЕК В ИСТОРИЯТА НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК”.

09.08.2017 г.

Рецензент:

Проф. д-р Елка Мирчева